

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1518452

TÜRK MUHAFAZAKÂR MİLLİYETÇİLİĞİNDE SENTEZÇİ BİR MÜNEVVER:
PEYAMİ SAFA

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan ALTUN

AVRASYA Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü

e-posta: erdogan.altun@avrasya.edu.tr

ORCID 0000-0002-7314-4764

ÖZ

Bu çalışma, 20. yüzyılın Türk edebiyatının ve düşünce dünyasının en önemli isimlerinden biri olan Peyami Safa'nın, Türk milliyetçiliği üzerindeki etkisini incelemektedir. Safa, edebî eserleri ve fikir yazılarıyla Türkiye'nin ulus-devletleşme sürecinde milliyetçi düşüncenin şekillenmesinde kilit bir rol oynamıştır. Doğu-Batı Sentezi biçiminde düşündüğü "milli sentez" yaklaşımı ve özellikle Nâzım Hikmet ile ilişkisi üzerinden takip edilebilen anti-komünist yaklaşımı, Safa'nın milliyetçiliğinin köşe taşları olarak görülebilir. Bu çalışmada Safa'nın Türk milliyetçiliği hakkındaki görüşlerini ele alırken onun bir edebiyatçı olarak değil bir düşün adamı olarak ortaya koyduklarına odaklanılacaktır. Çalışmada, Türk milliyetçi düşüncesinin neyi ifade ettiği ve tarihsel seyri hakkındaki literatür ortaya konarken bu ideolojinin hangi evrelerden ve kimler tarafından savunularak geçtiğine değinilecektir. Milliyetçiliğin ve Türk milliyetçiliğinin çerçevesi çizildikten sonra Peyami Safa'nın milliyetçiliğine odaklanılacak ve Safa'nın milli sentez yaklaşımına ve anti-komünist tavrına milliyetçiliğini örneklemek için yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, muhafazakârlık, milliyetçilik, Milli sentez**Jel Kodları:** Y20, Y80, Z00.A CONNECTOR INTELLECTUAL IN TURKISH CONSERVATIVE NATIONALISM:
PEYAMİ SAFA

ABSTRACT

This study examines the influence of Peyami Safa, one of the most important figures of 20th century Turkish literature and thought, on Turkish nationalism. Through his literary works and opinion pieces, Safa played a key role in shaping nationalist thought in Turkey's nation-state formation process. His "national synthesis" approach in the form of East-West Synthesis and his anti-communist approach, which can be traced especially through his relationship with Nâzım Hikmet, can be seen as the cornerstones of Safa's nationalism. In this study, while analyzing Safa's views on Turkish nationalism, the focus will not be on what he described as a man of letters, but on what he put forward as a man of thought. While the study will present the literature on what Turkish nationalist thought means and its historical course, it will also address the phases through which this ideology has passed and by whom it has been defended. After outlining the framework of nationalism and Turkish nationalism, the study will focus on Peyami Safa's nationalism and Safa's national synthesis approach and anti-communist attitude will be included to exemplify his nationalism.

Keywords: Peyami Safa, conservatism, nationalism, national synthesis**Jel Codes:** Y20, Y80, Z00.

Geliş Tarihi/Received: 18.07.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 28.11.2024

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2024

Kaynak Gösterme: Altun, Erdoğan (2024). "Türk Muhafazakâr Milliyetçiliğinde Sentezçi Bir Münevver: Peyami Safa". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(12) 685-697.

GİRİŞ

Milliyetçilik, bir milletin veya ulusun kendi bağımsızlığını, kültürel bütünlüğünü, tarihsel mirasını ve değerlerini koruma ve yüceltme amacıyla geliştirilen düşünce ve eylemler bütünüdür. Bu ideoloji, millet kavramını temel alır ve milletin çıkarlarını her şeyin üzerinde tutar. Milliyetçiliğin temel ilkeleri arasında ulusal egemenlik, kültürel bütünlük, tarihsel kimlik, ortak dil, vatan sevgisi, bağımsızlık arzusu ve milli birlik duygusu yer alır. Bu ilkeler, milliyetçiliğin toplumlar üzerinde güçlü bir kimlik oluşturma ve toplumsal dayanışmayı pekiştirme işlevini yerine getirir.

Milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve erken Cumhuriyet döneminde büyük dönüşümler yaşamıştır. Osmanlıcılık, kültürel Türkçülük ve işlevsel Türkçülük gibi farklı yaklaşımlar etkili olmuştur. Osmanlıcılık, "ittihad-ı anasır"ı sağlama gayreti tarafından şekillendirilen bir milliyetçi düşünceyi, kültürel Türkçülük, Türk dili ve tarihi üzerinden bir birleştirme çabasını, işlevsel Türkçülük ise vatandaşlık temelinde bir birlikteliği ifade etmektedir. Bu yaklaşımlar, farklı gerekçelerle ortaya çıkan beka kaygısından kaynaklanır. Bu nedenle Türk milliyetçiliğinin temel motivasyonunun bir çözüm arayışı olduğu söylenebilir. Osmanlı fikirler İmparatorluğun kurtuluşu için çözüm arayışını, kültürel Türkçü fikirler yeni kurulan bir ulus-devletin kökenini bulma sorunu için çözüm arayışını ve işlevsel Türkçü yaklaşım ise ulus-devletin modern yapılanmasını ve teşkilatlanmasını kolaylaştırma sorununa bir çözüm arayışını ortaya koyar.

Milliyetçi düşünceyi bir çözüm arayışı olarak düşünürken akla gelen ilk isimlerden biri Peyami Safa olacaktır. "Tepemden topuğuma kadar milliyetçiyim" diyen Safa, milliyetçiliği "en kara günlerimizin meşalesi" ve "uçurumun kenarından bize uzanan el" diye tanımlarken, milliyetçi düşüncenin beka kaygısıyla ilişkisini sezdirmektedir. Safa'nın milliyetçiliğini analiz ederken iki belirgin fikir ele alınacaktır. Bu fikirlerden biri, onun bir çözüm olarak ortaya koyduğu ve "milli sentez" olarak ifade edilebilecek bir Doğu-Batı sentezi fikridir. Bu, hendese ve riyaziye ile tanımladığı makineci Batı ile mistik, imanlı, ruhçu Doğu arasındaki bir sentezdir ve "iman et ve bil" formülüyle açıklanır. Milli sentezci Safa'nın muhafazakâr yanını ortaya koyan fikirlerinden biri ise anti-komünist tutumudur. Nâzım Hikmet'le şahsi bir kavgası gibi sunduğu anti-komünist fikirleri, bir anarşi ve yıkım ihtimalinin yarattığı korkunun tezahürü olarak ele alınmaya değer bir konudur.

1. Türk Milliyetçiliği

Bu bölüm, bir alt başlık olarak Türk milliyetçiliğini ele alacaktır. Bunu yaparken tarihsel bir çizgide ilerlenecektir. İlk olarak kısaca, 19. yüzyıl modernleşme çabalarının bir yansıması olarak milliyetçilik değerlendirilecektir. Bu dönem, Osmanlı aydınlarının Batı dünyasıyla ilerlettikleri ilişkiler neticesinde milliyetçilik fikriyle tanışmaları ve memleket meseleleri hakkında düşünürken milliyetçiliği bir çerçeve olarak kullanmaya başladıkları dönemdir. Millet fikri ümmet fikriyle birlikte düşünülür. Devamında milliyetçilik, özellikle Dünya Savaşı ve Balkan Harbi'ndeki yenilgiyle birlikte, bir bekâ kaygısı olarak ortaya çıkar. Batı'dan ve Müslüman Arap dünyasından uzaklaşan bu dönemde millet, Türkçü bir tavırla ele alınır. Türk'ün İslam'la olan bağlantısının yerine Orta Asya köklerini arayan bir kültürel milliyetçilik gelişir. Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi bu dönemin iki temel göstergesi olarak ele alınabilir. 1950'li yıllarda milliyetçilik tartışmaları yeniden Turan ve İslam başlıkları altına girer. Bir yandan da seküler, Kemalist, işlevselci milliyetçilik tartışmaları devam eder.

Peyami Safa bu bağlama 1930'lu yıllarda millet ve milliyetçilik tartışmalarını Doğu-Batı ikiliği bağlamında ele alarak dâhil olur. Millî kimliği, Doğu'nun manevî değerlerini gündemde tutarak ve Batı'nın teknik yönden üstünlüğünü kabul ederek tartışmaya açar. Bu anlayışı, "Millî Sentez" başlığında ele alınacaktır. Bu dönemde, yukarıda bahsedilen Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi çalışmalarını destekler bir tavır sergiler. Bu yıllarda millet tanımı, yukarıda ortaya konan sınıflandırmadaki nesnel tanımlara yakın görünür. 1940'lı yıllarda Safa, organizmacı bir milliyetçilik düşüncesini değerlendirir. Milleti tanımlarken "kolektif şuur"a atıf yapar ve milleti ferdin önüne koyar. Milliyet fikrini ölmez bir fikir olarak ele alır. "Milliyet fikri, tarihin ilk çağlarından bir tohum, Ortaçağlarında bir fidan, zamanımızda gölgesini bütün dünyaya salan bir ağaç halindedir. Tarih, bu ağacı devirmek için onun köküne vurulan her baltanın kırıldığını

gösteriyor” der (Safa, 1943: 38). 1950’li yıllarla birlikte maneviyatçılık, Safa düşüncesinde daha büyük bir yer kaplamaya başlar. Maddî bir milliyetçilik fikrinin yerini manevî değerlere yapılan atıflar alır. Safa’nın milliyetçilikle bağlantısını detaylandırmadan önce, Türk milliyetçiliğinin tarihsel ilerleyişine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

1.1. Türk Milliyetçiliğinin Evreleri

Bu bölümde Mete Tunçay’ın “1908-1925 döneminde siyasî iktidarı alan Türk burjuvazisinin doğal ideolojisi”ydi dediği milliyetçilik fikrinin ortaya çıkışına ve fikrin, Peyami Safa’nın hayatı süresince (1899-1961) yaşadığı değişimlere değinilecektir (2012: 38). Bunu yaparken ilk olarak millî kimliğin kuruluşu meselesi ele alınacaktır. Büşra Ersanlı (2008), Türk Tarih Tezi öncesinde milli kimliğin kurgulanışı tartışmalarında üç yaklaşım tespit eder. İlk yaklaşım Osmanlıcılıktır. Bu yaklaşımda siyasal kimlik “Osmanlı kültürel kimliği”yle birlikte ele alınarak Türk ve İslam kimliklerinin bir arada yaşıyor olmaları fikri öne çıkar. İkinci yaklaşımsa Ersanlı’nın “kültürel Türkçülük” dediği ve Osmanlı kimliğinin terk edilip siyasal ve kültürel olarak Türk kimliğini ön plana çıkarmayı savunan yaklaşımdır. Üçüncü “işlevsel Türkçülük” yaklaşımıysa etnik kimliği vatandaşlık kimliğiyle bir arada düşünür.

Osmanlıcılık yaklaşımı, Batıyla kurulan temasların bir neticesi olarak değerlendirilebilir. F. Müge Göçek Osmanlı Devleti’nde milliyetçilik anlayışının gelişiminde etkili olan unsurları; savaşlar, ticaretin dönüşümü, nüfus hareketleri, reformlar ve Osmanlıcılık olarak belirler (2008: 65-68). Bu unsurlardan nüfus hareketleri, Türk milliyetçiliğinin fikrî altyapısını şekillendirecek olan Yusuf Akçura gibi aydınların memlekete gelmeleri bakımından önemlidir. Bir diğer önemli unsur, tebaadan vatandaşa geçişin başlangıç hamlelerini içeren Tanzimat ve İslahat Fermanlarıyla sembolleşen reformlardır. Gayrimüslim tebaanın haklarını temel insan hakları bağlamında ele alan ve iktidarın mutlak otoritesini azaltmayı hedefleyen fermanlar ve Fransa idarî yapısı örnek alınarak yapılmaya çalışılan reformlar, Osmanlıcılık fikrinin temel mantığını oluşturur: Osmanlı’yı hayatta tutmak. Tarık Z. Tunaya, “Osmanlıcılık cereyanının” doğmasının temel sebebini “imparatorluğun çeşitli etnik gruplardan mürekkep bulunuşu” olarak tespit eder (2004: 54).

Bu, Türk milliyetçiliğinin her evresinde hissedilecek olan “beka kaygısı”nın ilk örneğidir. Ahmet Bekmen bu kaygıyı, “Türk milliyetçiliğinin oluşum aşamasındaki en önemli faktör” olarak değerlendirmektedir (2008: 329). Milliyetçilik, “militan sekülerizm”in resmi olarak uygulanıyor olmasıyla, Cumhuriyet modernizasyonunun temel ideolojisi haline geldi. Modernizasyonun “milliyetçiliğin icadı”yla bir arada ilerlemesinin temel problemi ulusal geçmişe dair kullanışlı araçlardan yoksun olunuşuydu. Dolayısıyla, öncelikle bu araçlar üretilmeliydi (Keyder, 1993: 24). Tunçay, Kemalist devrimlerin en etkilisinin yazı devrimi olduğu iddiasındadır. Tarık bin Zeyyad’ın İberya kıyılarına çıkarken geri dönüş imkânını ortadan kaldırmak için gemileri yaktırması anekdotuna gönderme yaparak devrimleri, “geçmişle ilişkilerin kopartılmasını amaçlayan” reformlar olarak görür. Bu maksadı en iyi yerine getiren de yazı devrimidir (2012: 173). Tunçay’ın bu iddiası, Renan’ın (1946) bir ulusun bir araya gelebilmesinin koşulunun hatırladıkları değil ulus olarak unuttukları olduğu önermesini hatırlatır.

“Kültürel Türkçülük” yaklaşımının çerçevesinde millî kimlik inşası, hem Osmanlı kimliğinden kopuşu hem de Batılı kimliğin kuruluşunu bir arada içermektedir. Bu, milliyetçiliğin ve milletin beraber üretilmesi demektir. Osmanlı kimliğinden kopuş, milliyetçiliğin gelişimini desteklerken yazı devriminde sembolleşen “uygarlık değişimi” de Batılı bir millet üretimini desteklemektedir. Uygurlık değişimi tabiri, Mete Tunçay’ın iddiasından mühlhemdir. Ona göre Batılılaşma ile ilgili olarak erken Cumhuriyet dönemi politikalarının var ettiği sorun “uygarlaşma”yla ilgili değil “uygarlık değiştirme”yle ilgilidir (2012: 217).

“Uygurlık değiştirme” politikaları “yeni bir toplumun belli bir modele (Batı modeline) göre imal edilmesi” şeklinde düzenlenir (Toker ve Tekin, 2007: 87). Batılılaşma veya Modernizasyon olarak adlandırılabilir olan bu süreç “açıkça ve sorgulanamaz şekilde Batıyla kimliklendiriliyordu” (Keyder, 1993: 19). Söz konusu olan, Batılı millet kimliğinin kurgulanmaya başlamasıdır. Siyasal olarak bir Türk kimliği, kimlik vasfı kazanırken kültürel olarak da Batılı Türk kimliği işlerlik kazanır. Nihayetinde, “işlevsel Türkçü” yaklaşımın gelişme süreci olarak

hem Batılı anlamda bir vatandaş olma durumu hem de manevî bir “yurttaşlık” duygusu gündeme gelmiş olur.

Fusun Üstel erken Cumhuriyet’in yaratma arzusunda olduğu vatandaşı, “militan yurttaş” olarak adlandırır. Aidiyet anlamında militan olan yurttaş; “yurttaşlık”, “hak-vazife görevleri” ve son olarak da “düşman motifi” bileşenleriyle şekillendirilir. Militan yurttaşlık, baştaki sınıflandırmada “işlevsel Türkçülük” yaklaşımına denk gelir. Siyasal ve kültürel olarak Türk kimliğinin artan vurgusu, “yalnızca Yunanlılarla sınırlı” olsa da “düşman motifi”yle bir araya gelerek etnik kimlikle vatandaşlık kimliğini birleştirmiş olur (2008: 277). Bu yaklaşım, devamında Türk Tarih Tezi ile ortaya çıkacak durumun öncülü sayılabilir.

Türk Tarih Tezi ve buna paralel Güneş Dil Teorisi gibi tezler yukarıda bahsedilen Batılılaşma eksenli milliyetçilik fikirlerine yeni bir düzlem kazandırır. Smith, bu tezleri, “zoraki etnik mitler, anılar, değer ve semboller tedarik etme” gayreti olarak görür (1994: 164). Ahmet Çiğdem’in; etnik, kültürel ve politik olarak “türkifikasyonu” amaçlamaktadır dediği “Kemalist modernleşme”, bu yeni düzlemi ve tedarik çabasını ifade eder (2007: 81). Ortak bir dil, ortak bir vatandaşlık kimliği ve ortak vazifelerin ardından sıra “ortak geçmiş’e gelmiştir. Tezler aracılığıyla yapılan da soy ve kültür arasındaki bağı vatan fikri etrafında büyütürken yeni bir Türk kimliği yaratmak olmuştur. Bu müşterek tarih tanımlamasının Peyami Safa’daki benzeri “kolektif şuur” olacaktır.

2. Peyami Safa’da Milliyetçilik

Safa, “memlekete ait düşüncelerimi aksettiren bütün yazılarım (seri halindeki makalelerim, fıkralarım, kitaplarım ve romanlarım) istisnasız, milliyetçidir” der (Tercüman, 1960) (Safa, 2015: 234). Bu başlık altında onun, milliyetçiliği ve milleti nasıl ele aldığına ve milliyetçiliğindeki dönüşümlere yer verilecektir. Ayrı bir başlık olarak da “Doğu-Batı Sentezi” meselesine değinilecektir. Zira bu Sentez fikri Safa için, tıpkı haleflerinde olduğu gibi” bir “bekâ kaygısı”yla doğar ve tıpkı Osmanlıcılık, Türkçülük, Batıcılık fikir akımlarında olduğu gibi bir kurtuluş stratejisi taşır. Bu nedenle Sentez fikrinden bahsedilecek olan bölüme “Millî Sentez” adı verilmiştir. Safa için bu Sentez, kültürel bir anlam taşımaktan daha fazlasıdır.

Bu fikir Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk milliyetçiliğinin amacına dair söylediği şu sözlerle birebir örtüşür ki bu da Safa’nın hayatı boyunca devam eden Atatürk bağı ve sevgisini örneklemesi bakımından önemlidir. Mustafa Kemal için Türk milliyetçiliğinin amacını “terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde, bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlıbaşına müstakil hüviyetini mahfuz tutmak” olarak ifade etmiştir (akt. İnan, 1981: 47). Peyami Safa’nın millete ve milliyetçilik fikrine bakışı bu tanıma paralellik gösterecektir.

Başlangıç olarak Safa’nın millet tanımına yer vermekte yarar var. Safa millet kavramına iki farklı mâna verir. İlkine “hukukî ve siyasî mâna”, ikincisine “sosyolojik mâna” der. “Hukukî ve siyasî mânasile millet, coğrafya hudutları müşterek, resmî lisanı ve kanunları müşterek, sayısı fetihlerle çoğalıp yabancı devletlere arazi terkile azalan, tebaa dediğimiz insanların yekûnudur” der. Bu ilk tanım ulus-devlet sınırları içerisinde yaşayan vatandaşların toplamı olarak ele alınabilir ve temel ögesi tebaadır. “Sosyolojik mânasile millet yalnız tâbiyet ifade etmez. Millet fertleri arasında aynı coğrafya hudutlarının, aynı lisanın ve aynı kanunların vücade getirdiği mekanik ve statik vahdetten fazla olarak uzvî mükemmellikte bir bütünün, parçalarına sari ve cemiyet müesseselerini doğuran bütün harsî vasıflarının da müşterek olması lâzımdır” (Safa, 2011: 110). İkinci tanım aynı yıllarda başka tanımlamalarda “kolektif şuur” olarak adlandırdığı öğeye yakındır. “Birinci mânasile, coğrafi hudutlar içinde yaşayan halk ve yalnız bu halk, millettir; ikinci mânasile, bir milletin coğrafi hudutları dışında yaşayan ve yabancı bir devletin tabiiyeti altında bulunan fertleri de millî câmiaya aittir” (Safa, 2011: 110) Safa bu iki tanımlı yaptıktan sonra, Türk diline olan hassasiyetiyle, başka bir kavram önerir: Ulus. Ona göre ulus kavramı “bütün dünya Türklerini ifade edebilecek bir kavram”dır (Tasvîr-i Efkâr, 11 Ekim 1941).

Yukarıda ifade edilen ayırım iki nedenle önemlidir. İlk olarak, Safa’nın millet tanımını bölümün başında verilen öznel-nesnel tanım ayırımına dâhil etme imkânı verir. İlk millet tanımı nesnel tanım özelliği gösterir. Coğrafya hudutları içerisindeki insan yekûnunu, kanun ve lisan gibi

evrensel sınırlamalarla ele alır. Safa'nın ilerleyen yıllarda kullanacağı millet tanımı, "sosyolojik mânasıyla" millettir. Bu mânasıyla milleti organik bir cemiyet olarak tarif edecektir. Bu cemiyeti iki türlü değerlendirir. İlk değerlendirme, cemiyetin bir uzviyet olduğudur. Bu değerlendirmede cemiyetin "parçalarından hiçbirisi bu bütüne mensup olmadan yaşayamaz." Bu düşünme biçimi, Safa'nın muhafazakârlığını ortaya koymaktadır. Cemiyete dair ikinci değerlendirme "kollektif şuur"a ilişkindir. "Şuur ne biyolojik ihtiyaçlara sahiptir ne de fizyolojik ihtiyaçlara." Dolayısıyla "şuur" ortaklığı üzerinde kurulu bir cemiyet de tıpkı fert yerine milleti koyan tanım gibi nesnel tanım kategorisinde değerlendirilebilir (Safa, 1943: 10-11). Bu yaklaşımı ile Safa'nın, milleti "mânevi bir varlık" olarak değerlendiren, "zengin bir hâtıralar mirası"nın bu mirası devam ettirme iradesine sahip kimseler tarafından ve birlikte yaşama iradesi ile hayatta tutulmasını vurgulayan Renan'a yakın bir düşünce çizgisinde olduğu söylenebilir (1946: 120-122).

Metnin ikinci önemli yanı 1941 yılında Safa'nın "bütün dünya Türklerini ifade edebilecek bir kavram" sunmuş olmasıdır. Kendisi bir Türk olduğundan diğer bütün Türklerle aynı kavram tarafından ifade edilme arzusu taşır. Burada Turancılık gibi bir Türkçülük fikri akla gelmemelidir. Zira Safa için önemli olan mevcut devletin sınırlarını genişletmek değil, sınırların içini iyileştirmektir. Onun milliyetçiliği yukarıda ifade edilen Türklüğü üzerinden şekillenir. Buradan şu sonuç çıkar: Peyami Safa millet ve milliyetçilik fikirlerinin önceliği konusunda en başta ifade edilen ayırmada, millet fikrinin ve kabulünün milliyetçilik fikrinden önce geliyor olduğunu savunur. Ona göre; "milletler arasındaki ihtilâfların menşei milliyet fikri değil, milliyet fikrinin menşei milletler arasındaki ihtilâflardır"(1943: 80).

Safa "en kara günlerimizin meşalesi", "uçurumun kenarından bize uzanan el" dediği milliyetçiliği biri 1939 diğeri 1961 tarihli iki yazıda tanımlar (Son Havadis, 25 Mayıs 1961) (Safa, 2015: 247). 1939'da "tepeden topuğuma kadar milliyetçiyim" der Safa. Ancak milliyetçiliğini, "Durkheim, Barrés ya da Maurras tarafından hatları çizilen bir akidecilik" olarak değerlendirmez. Onun duygusu sıtmalı Türk köylüsünün, ekmezsiz Türk işçisinin, "istilâya uğradığı günlerin derin hicranından ve müthiş öfkesinden" doğmuştur. (Cumhuriyet, 12 Temmuz 1939) (Safa, 2013: 205). Burada onun milliyetçiliği reaktif görünür. Savunmak zorunda hissettiği Türk işçisinin ve köylüsünün maruz kaldığı saldırı, Safa'da milliyetçiliği tetikler. Düşman maddî varlıklara saldırmaktadır ve dışarıdadır.

Hayatının son yıllarında milliyetçiliğini tetikleyen şeyi "düşman ideolojiler" olarak belirler. Bunu örneklendirirken milletin tarihinden, dilinden ve maneviyatından söz eder. "Ölülerden ve doğacak çocuklardan da mürekkeptir" dediği millete, "tarihini unutturmak, dilini bozmak, dininden soğutmak ve dolayısıyla manevî değerlerini, ahlâkını soysuzlaştırmak kâfidir." Dolayısıyla Safa kendi milliyetçi oluşunu bu milletin böyle bir müdahale altında olması bağlantısıyla anlatır. "Millî varlığımızın köklerini kemiren düşman ideolojilere karşı tek müdafaamız bu mânâda milliyetçilik olduğu için milliyetçiyiz" (Düşünen Adam, 9 Mayıs 1961) (2013: 198). Onun hayatında ve fikir dünyasında böyle değişikliklere sıklıkla rastlanır. Bu değişiklikler ve Peyami Safa'nın hayatını dönemlere ayırma imkânı onun hayatının anlatılacağı bölümde aranacaktır.

"Her canlı şey yaşamak için değişmek zorundadır" der Safa. Türk milleti de değişmelidir. Ancak Türk milletin benliği sabit kalmalıdır. Safa, kendisinden örnekleyerek insanların kendilerini, hatırladıklarıyla tanıdığını aktarır. "Türk milleti de kendisini tarihi ile, millî hatıraları ve gelenekleri ile" tanıyacaktır ve tanımaktadır. "Türk milletin var olabilmesi için iki şart vardır. Biri kendi kendisi olmaya devam etmesi, tarihine ve geleneklerine bağlı olmaya devam etmesi." İkinci şart "benliğini kaybetmeyecek derecede değişmesi ve yenileşmesidir." Safa, bu değişimin konusu olan eski-yeni kavgasında kendini ve kendi gibileri şöyle tanımlar: "Biz ileri milliyetçiler, tarihimizde, millî müzelerimizde ve mezarlıklarımızda kendimizi buluyor, ideallerimizle yarını hazırlıyoruz. Ne kadar muhafazakârsak o kadar da inkılâpçiyiz. Eskiye ne kadar saygımız varsa yeniye de o kadar sevgimiz var" (Türk Düşüncesi, 15 Haziran 1956) (2012a: 260-261). Daha erken tarihli bir başka yazısında da "halis millî"nin eski-yeni arasındaki dengeyi kurma gerekliliğini şöyle ifade eder "Halis 'millî' düne ve yarına aynı derecede saygı besler. Kendi kendisi kalmak için düne, yaşamak, değişmek ve donanmak için yarına muhtaçtır" (Tasvî-i Efkâr, 5 Mayıs 1942) (Safa, 2012b: 6).

Eski ve yeni arasında kurduğu bu dengeli ilişkiyi Doğu ve Batı arasında da kurar. Bölümün devamında bu ilişkiyi nasıl kurduğu detaylı olarak ele alınacaktır ancak ondan evvel Sentez fikrinin gelişiminde önemli bir figür olan Ziya Gökalp'in, Peyami Safa için ne ifade ettiğinden bahsetmek gerekir. "Durkheim sosyolojisinin verimlerini Türk tarihine ve Türk cemiyetine tatbik ederek ondan millî ve siyasî istikametler çıkarmış bir ideolog" diye tanımladığı Ziya Gökalp'e "doğan dünyanın müjdecisi" der. Gökalp'in kendi neslinden çeyrek asır evvel içtimâî buhranlardan "mutlaka -daha zinde ve daha kuvvetli bir surette- milliyet mefkûresi feveran edecektir" tespitini hatırlatarak tarihin bu "peygamberce istidlâl"i haklı çıkardığını örneklendirir. İlk örneği "Türk tarihinin en büyük buhranından millî zaferin ve millî inkılâbın doğması"dır. Ek olarak Almanya, Macaristan, Portekiz, İspanya, Macaristan, Yunanistan ve Fransa örneklerinin de özellikle "büyük harpten sonraki Avrupa tarihinde" Gökalp'in "peygamberce istidlâl"ini örneklendirdiği kanısındadır. Gökalp için taşıdığı teveccühü ve coşkuyu ve kendi fikirlerine intikal ettireceği detayları vermesi bakımından şu sözleri değerlidir:

Gökalp'in çeyrek asır evvel bütün yazılarını dolduran fikir kökleri, sonradan, Avrupa'nın bütün millî ihtilâl partilerinin programlarına ve nâzım fikirleri arasına kelimesi kelimesine geçti: 'Hak yok, vazife var', 'Fert yok, cemiyet var', 'Ferdiet yok, şahsiyet var', 'Âmme menfaati hususî menfaatlerin üstündedir', 'İcab ettiği zaman aile kendini hırfet ocağına (Korporasyona), ocak da kendini devlete fedâ etmelidir. 'Hak milletin, şan onun -Gövde senin, can onun. Sen öl ki, o yaşasın- Dökülecek kan onun'. 'İnsan bir ferdiyet olduğu için değil bir şahsiyet (millî bir şahsiyet) olduğu için izzete şerefe maliktir. (...) Bu fikirler, şimdi bütün Avrupa'da millî inkılâp bayraklarının üstünde dalgalanıyor (Safa, 2012d: 67-69).

Safa, bu alıntılanan fikirlerden organizmacı bir millet anlayışı çıkartır. Organizmacı fikre dair detaylar yukarıda ele alınmıştı. Burada, Gökalp'in milliyetçilik fikrine yer vermekte yarar var. Gökalp'in milliyetçiliği Türkçülüktür ve Türkçülük ne "şoven" ne de "mutaassıp"tır. "Bütün aşkıyla yalnız kendi orijinal harsına meftun"dur. "Avrupa Medeniyetini tam ve sistematik bir surette almaya" azmeden Türkçülük, "bütün harslara kıymet verir" ve bütün milletlerin "medeni ve harsi eserlerine meftun"dur (Gökalp, 1973: 102). Görülebileceği gibi Gökalp'in analizi kültürcüdür. O, "koruyarak değiştirme'nin cumhuriyetle yaşıt düşünürü"dür (Çiğdem, 2007: 80).

Safa 1930'lu yılların sonlarından itibaren, Ersanlı'nın baştaki sınıflandırmasında "işlevsel Türkçü" bir tavır takınarak Türk siyasal kimliğinin yükselişini savunsa da 1940'lı yılların sonlarından itibaren yeniden "kültürel Türkçülük" yaklaşımına yaklaşır. Hayatında kültürel kimliğin öneminin de artmakta olduğunun tespit edilebileceği bu yıllarda Safa, Türk kimliğine kültürel bağlar bulma gayretindedir. Gökalp'in "koruyarak değiştirme" fikrinin çevresinde gelişen bu kültürcü millî duruş Peyami Safa'da millî sentez fikrinin temellerini teşkil edecektir.

2.1. Millî Sentez Meselesi

20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'daki son topraklarını da kaybetmeye başlar. Bu yıllarda ilk gençliğini yaşayan kuşağın üyeleri için bu kayıplar travmatik kayıplar olarak ele alınabilir. Bu kayıpları 1920'li yılların başında Cumhuriyet'in ilanı takip eder. Büyüklüğü ve görkemiyle ilgili anlatılan hikâyelerle büyüdükleri Osmanlı'nın yıkılışı ve Cumhuriyet'in ilanı Peyami Safa ve çağdaşları için bir başka köklü değişiklik olarak öne çıkar. Peyami Safa'nın da çağdaşlarıyla paylaştığı bu travma hissini anlamak için "Türk Muhafazakârlığı" bölümünde Beşir Ayvazoğlu'nun Münevver Ayaşlı (1906-1999) için söylediklerini hatırlamakta yarar var. Ayaşlı'nın yazacak çok şeyi olmasını yaşadığı çok şey olmasına bağlar Ayvazoğlu ve "dev bir imparatorluğun çöküşüne, bir kültürün, bir hayat tarzının, bir estetiğin, bir terbiyenin yok oluşuna ve küllerden yeni bir devletin, dünya görüşünün, zihniyetin ve estetiğin doğuşuna her anımı yaşayarak şahit olmuş" olduğunu hatırlatır (2006: 165).

Peyami Safa, Doğu-Batı sentezi fikrini işte bu yıkılışın ve kuruluşun yarattığı belirsizliğe bir çözüm olarak sunar. Onun çözümü; Şinasi'nin, 'Asya'nın akl-ı pirânesi ile Avrupa'nın bıkır-i fikrini izdivaç ettirmek' ve Namık Kemal'in 'Şark ve Garb'ın fikr-i kemâl ve bıkır-i hayâli' arasında yapılacak bir "evlilik" fikirlerini andırır. Ona göre belirli şartlarda ve miktarda yaratılacak olan böyle bir sentez, milletin mevcut kültür ve uygarlık seviyesini yükseltmenin, dahası millî bir

devlet olarak var olabilmenin yegâne koşuludur. Bu bölümde; Safa için Doğu ve Batı kavramlarının ne ifade ettiğine ve onun nasıl bir sentez tasarladığına değinilecektir.

Muzaffer Çandır, 1949 yılında yayımlanan Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanından önce Peyami Safa romanlarının hâkim konusunun "Doğu-Batı ikilemi" ve bu ikilemin yarattığı sorunlar olduğu değerlendirmesini yapar. Doğu-Batı sentezi fikrini savunan Safa, romanlarında da bu sentezin çıkış noktası olan soruyu gündeme getirir: Doğu mu, Batı mı? Safa bu soruyu bir kadın karaktere sordurur. Sorunun muhatabı biri Doğu'yu, diğeri Batı'yı temsil eden iki erkek karakterdir. Romanların ilerleyen sayfalarında bu karakterlere bir "bilge kişilik" dâhil olur. Safa incelemeleri genelde, bu bilge kişilik karakterinin Peyami Safa'nın kendisi olduğu konusunda hemfikiridir. Bu karakter ya Doğulu erkeğin yakın bir arkadaşıdır ya da hikâyenin anlatıcısıdır. Romanlarda kadın, karakterler arasından Doğulu olanı seçer. Bu seçim kadın karakterin "doğru" bir hayat yaşayacak olduğunun göstergesi olarak verilir. Gürbilek'te (2007) ve Moran'da (2001) görülen bir değerlendirmeyi tekrarlayan Çandır, kadın karakterin yapmış olduğu seçimi şöyle değerlendirir (2012: 59-60): "Bu tutumuyla yazar, materyalizme karşı geleneksel değerlere bağlılığını ve Doğu felsefesiyle şekillenen yaşam biçiminin haklılığını kanıtlama arzusunu dışa vurur."

Safa için teknik anlamda Batı makineci, Doğu ise ruhçudur (Safa, 2011: 41). İkisini birbirinden ayıran şeyi "Pascal'ın 'Hendese rûhu' dediği şey" olarak ifade eder (Safa, 2012a: 87). Bu iki benzetmeyi 1939 ve 1942 yıllarında yapar. Bu yıllarda Batı'yı, Avrupa'yı anlatmak için sık sık hendese (geometri) ve riyaziye (matematik) kavramlarına başvurur. Avrupa'nın içinde bulunduğu üstün durumu riyaziyenin ve hendesenin terbiyesine bağlılıkta görür. Memleketin içinde bulunduğu yoksunluk durumunuysa Orta Çağ'da kalmak olarak tarif eder. Şöyle anlatır Safa:

"Bizi bugüne kadar orta çağda oturtan şey, riyaziyenin (matematik) bilgisinden ve terbiyesinden, bilhassa ikinciden mahrum oluşumuzdur. Rönesansdan sonra Avrupa medeniyeti dediğimiz şeyi vücuda getiren kültür dokumalarında hiçbiri bize gelmedi: Ne tabiat bilgileri, ne müsbet ilim metodu, ne sanayi, ne ticaret, ne felsefe, ne tenkit, ne de resim, heykel, orkestra musikisi, roman ve tiyatro gibi kompozisyon sanatları. Fatih'in İstanbul'u alarak açtığı büyük devrin kapısından Avrupa girdi, fakat kendisi giremedi. Biz yeni zamanın kapıcısı halinde kaldık" (Kültür Haftası, 8 Nisan 1936) (Safa, 2012a: 105).

Batı, Avrupa olarak karşılık bulur. 1930'lu yıllarda Safa için Avrupa iyi ve güzel olan her şeyin bin katlı büyütülmüş halidir. Avrupa hakkındaki fikirlerini Yedigün gazetesi muhabiri Kandemir'e şöyle anlatır (sayı 184, 16 Eylül 1936): "Bildiğimiz maddelerden her birini yüz misli büyüklüğe, yüz misli güzelliğe, yüz misli halisiyete ve mükemmeliyete darb edelim: İşte Avrupa!" Ancak şimdiye kadar pek çok meselede görüldüğü gibi bu konuda da Safa'nın fikirleri değişiklik gösterir. 1951 yılında Avrupa medeniyetinden bahsederken "bu dar makine cenderesi" diyecektir. İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Avrupa medeniyetinin yıkılacağı konuşmaya başlar. Safa bu tartışmaya Avrupa'nın neresi olduğunu tespitle başlar. Safa 1 Ağustos 1942 tarihli Çınarlatı'da çıkan "Avrupa Medeniyeti Yıkılıyor mu?" başlıklı yazısında "Avrupa medeniyeti denen şey nedir?" diye sorar. Avrupa'yı "temsil ettiği kıymetler" ölçüsünde sınırlandırır Safa: "Avrupa kafasıyla düşünen ve amel eden her yer Avrupadır" der (2012a: 196).

Bir kültür olarak ele aldığı Avrupa'nın yıkılma ihtimaline dair aldığı tavır İbni Haldun'un asabiye düşüncesini hatırlatır. "Her kültür bir iptidailikle başlar, tam olgunluğunu bulur ve kaybolmadan evvel, intihat halinde (çökme halinde) bir medeniyete inkılâp eder" (2012a: 196) Medeniyetler yıkılmaz, istihaleye uğrarlar, dönüşürler. Bu dönüşümlerin adını "eskileri yenilere bağlayan köprüler" koyar. Şöyle der Safa: "inkılâpların tarihine bakıldığı zaman (...) dibinde ölü medeniyetler yatan uçurumlar değil, eskileri yenilere bağlayan köprüler görünür" (2012a: 196-199). Safa zihnindeki istihaleyi 20 Ocak 1951 tarihli Ulus'ta çıkan "Batı Batacak mı?" başlıklı yazısında şöyle tarif eder: "...evvela insanın ruhunu kurtaran yeni iman kadroları içinde yeni kıymet ideallerine doğru şuurlu ve hamleli bir akın. Barış içinde yeni bir çağ inkılâbı." Bir istihale uğramak hevesi taşır Safa. Hem kendi hali için hem de hakkında yorum yaptığı Batı medeniyeti için. "Batı medeniyeti kendi kendinden davâcıdır" der. Safa'nın hevesini taşıdığı istihalenin izleri, Batı'yı "ruhçular"ın diliyle yargılarken onlara söylettiği şu cümlelerde bulunabilir: "Bütün

keşiflerim birer intihar silâhı halini aldı ve beni ölüme çağırıyor. Ruhum bu dar makine cenderesi içinde bunalıyor ve yeni iman kadroları arıyor” (Safa, 2012a: 204-206).

Batı'nın, Avrupa'nın bir medeniyetten bir cendereye dönüşmüş olmasının bir örneği de Batı'nın köklerine dair fikirlerde görülebilir. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Safa Avrupa'nın gelişmişliğinin başlangıcını Rönesans'a götürür. Ancak 1950'li yılların sonunda Rönesans bu kez manevi buhranların köklerinin arandığı tarih olacaktır. “İnsanın ölçüsünü insanda bulan, onu tanrılaştıran ve insanın bencilliğini artırarak onu kazanç ve keyif peşinde koşturan Rönesans” olarak tarif eder (Milliyet, 15 Ağustos 1958) (Safa, 2012a: 178). Savaş sonrası dünyada Batı bir buhranın temsilidir. Safa, 1953 yılında Teoman Civelek'in kendisi ile yaptığı bir röportajda, bu buhranın memlekette nasıl anlaşıldığına ve nasıl anlaşılması gerektiğine dair şunları kaydetmektedir:

“Türkiye, içinde bulunduğu asrın büyük fikir hummalarından hiç birini yaşamadığı için, Batı dünyasını bir turist gözü ile uzaktan, kaba ve üstünkörü görmeye devam etmektedir; inkılabımızın en acıklı tarafı budur. Biz Avrupa'yı akıl ve madde arasında bütün meseleleri halletmiş, rahat, hiçbir metafizik buhranı olmayan, tamamlanmış bir medeniyet sanıyoruz. Ve onun şekillerinden başka hiç bir şey görmeyen gözlerimiz, çoktan tarihe karışan kaba bir hayalini tanrılaştırıyor. (...) Bizim asıl buhranımız Batı'nın buhranını anlamamaktan veya bunu 19. asır artığı bir telakki ile sadece iktisadî bir buhran gibi görmemizden doğuyor” (akt. Kösoğlu, 2011: 430).

Batı'nın içinde bulunduğu durum bir ahlâk buhranını andırır. Bu buhrandan çıkışı modern mistik düşüncede bulur. Onun tarifıyla mistik düşünce “imani akıldan önceye alan”dır . Bu, doğu düşüncesinin karakteridir. Batı'nın yirminci yüzyılda Doğu'dan daha iyi durumda olmuş olmasının nedeni modern mistik düşüncedir ki bu da yine Safa'nın tarifıyla “mistik ve matematik düşünceleri kavuşturan” düşüncedir (Safa, 2012a: 108). Doğu, özel olarak da memleket, bu tip düşüncenin yolunu tutmalıdır. Ancak Safa teknik seviye ve manevi seviye arasındaki dengenin nasıl işlediğini de hatırlatmayı ihmal etmez. Tekniği ve maneviyatı bir arada yükseltmek yani mistik ve matematiği kavuşturmak kolay olmayacaktır. “Teknik seviyenin yükselmesiyle manevi seviyenin alçalması arasındaki nisbetsizlik bir dünya hadisesidir, Türkiye'ye has değildir.” Buna rağmen Avrupa'nın modern mistik düşünceyi başarmış olmasının sebebiyse “bu nisbetsizliğin şuuru, telaşı ve onu ortadan kaldırma gayreti”nin memlekette olmamasıdır. “Din müesseselerimiz perişan bir haldedir. Manevi irşat ve telkin organlarından, cihazlarından ve elemanlarından mahrumuz. Bütün sosyal müesseselerimiz buhran içindedir: Rejim, hukuk, din, ahlaki ekonomi, alfabe, dil, yabancı dil, edebiyat, sanat, sağ-sol, dinci-devrimci kavgaları içindeyiz” (Türk Düşüncesi, 1 Şubat 1959).

Peyami Safa'nın bu buhrandan çıkış yolu konusundaki fikri sabittir: Doğu-Batı sentezi. “Kürrei arz bir insan ruhu atfolunursa Afrika dünyanın insiyaki, Asya kalbi, Avrupa zekâsı ve Amerika iradesi farzedilebilir” sınıflandırmasını yapar Safa ve Suarés'in: “Asya dişi, Avrupa erkektir; bir dünya yapmak için ikisi de lazımdır” demiş olmasını aktararak bu iki kıtaya bir “zifaf döseği olarak” Türkiye'yi önerir. “...yıllardır baygınlıklar geçiren harp sonu dünyasının aradığı büyük terkibi kendimizde bulabiliriz” diye ekler (Kültür Haftası, 1935) (2012a: 232-233). Aynı yıllarda İstanbul için de bir zifaf döseği tarif edecektir: Fatih-Harbiye tramvayı. Safa'nın sentez fikrinin en iyi betimlemesi Fatih-Harbiye romanının ana hikâyesinde bulunabilir. Safa bu romanıyla memleketi, bir tramvay hattıyla bir araya getirmiştir. Her iki örnekte sentez fikrinin maddi ve teknik imkânlarla değerlendirildiği görülebilir. İlk betimlemede insiyak ve kalp gibi biyolojik anlatımları tercih ederken ikinci betimlemede bir makineyi tercih eder. Hemen her fikrinde olduğu gibi sentez fikrini ifade edişi de 1950'li yıllarda değişecektir. 1959 yılında yazdığı bir yazıda çözümünü şöyle ifade edecektir: “İnan ve düşün! İki birbirini bozmaz, tamamlar. Doğulu gibi inan, Batılı gibi düşün. Tap ve bil.” (...) “Kalbini Doğuya, kafanı Batıya bağla: Kendini bulursun” (Tercüman, 27 Nisan 1959). (Safa, 1976: 91).

2.2. Anti-Komünizm Meselesi

Peyami Safa Cumhuriyet gazetesinde yazdığı dönemde bir yandan da Güzel Sanatlar Birliği'nin Edebiyat Şubesi'nde umumi kâtiplik görevini yapmaktadır. Bu dönemde Safa, Alay Köşkü'nde edebiyat toplantıları düzenler. Bu toplantılar dönemin özellikle genç şair ve yazarlarının

buluştuıkları ortamlardır. Safa ve Nâzım Hikmet arasındaki ilişki bu toplantılarda başlar. Birlikte, “eski edebiyat” a karşı dururlar. Her ne kadar dilde sadeleşme konusunda farklı cephelerde olsalar da Safa yeni edebiyatın savunusunu yapar. Nâzım Hikmet bu yeni ölçüsüz edebiyatın en önemli temsilcilerinden biridir. Peyami Safa, Nâzım Hikmet’i ve şiirini desteklediği bir yazısının ardından Cumhuriyet gazetesinden ayrılmak zorunda kalır ve Sertellerin çıkartmakta olduğu Resimli Ay’da yazmaya başlar. Bu dönem gazete ekibiyle pek çok fikri paylaşır. Safa’nın kavgalarının anlatılacağı bölümde detaylandırılacak olan “saman ekmeği”, “Shakespeare” ve “putları yıkıyoruz” kavgalarında sosyalist kimlikleriyle tanınan gazete ekibiyle ortak bir tavır sergiler. Hatta bu dönem Bolşevik olmakla bile suçlanır (Ayvazoğlu, 2006: 221). Oysa o, bu suçlama karşısında kendini müdafa gereği bile duymaz çünkü komünistliği ve sosyalistliği tıpkı ırkçılık ve faşistlik gibi “bizim yapımız için tehlikeli” fikirler olarak görür.

Hikmet’le dostluklarının geldiği nokta Safa’nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu adlı romanını Nâzım Hikmet’e ithafen “kara sevdıyla” diye imzalamasına kadar ilerler. Ancak hatırlanması gereken bir nokta var ki o da Safa’nın Nâzım Hikmet’i “iddialarından uzaklaştığı yerlerde” sevdiğidir. Nâzım Hikmet ve Safa arasındaki dostluğun pragmatik bir boyutu vardır. Sabiha Sertel ikili arasındaki ilişkiyi bir tür adam kazanma gayreti olarak hatırlar (1987: 118). İki de birbirini kendi davalarına çekmek için uğraşırlar. Yıllar ilerledikçe ikili arasındaki görüş ayrılıkları kendini göstermeye başlar. Safa 1930’lu yıllarda Ahmet Ağaoğlu’nun liberal çevresi ile yakınlaşır. 1933 yılında yazdığı Bir Tereddüdün Romanı eserinde sosyalizmle ilgili olumsuz fikirleri görünür hale gelir. Aynı yıllarda Nâzım Hikmet’le de kavgaları keskinleşmeye başlar. Ancak aralarındaki dostluk 1935 yılında tam anlamıyla bir düşmanlığa dönüşecektir. Bu, Safa’nın “anti-komünist” fikirlerini keskinleştiren bir dönüşümdür. Aralarındaki düşmanlık Peyami Safa’nın abisi İlhami Safa’ya kurulan bir eroin komplosunda Safa’nın, Nâzım Hikmet’i suçlama derecesine varır. 1933-1935 yılları arasında süren kalem kavgaları sırasında Safa, Nâzım Hikmet’i “su katılmamış burjuva” olmakla ve “en sahte tarafı”nın komünistlik olmasıyla suçlayacaktır. Nâzım Hikmet de onu “mütereddi küçük burjuva münevveri”, “jurnalci” ve “çıkarıcı” olmakla itham edecektir (Tenekeci, 2015: 312). Nihayet Peyami Safa, Hafta dergisinde 7 haftalık bir yazı dizisiyle kendi adına bu kavgayı sonlandırır. Yazı dizisinin adı “Biraz Aydınlık”tır. 8 Temmuz 1935 tarihli ilk yazısından itibaren Nâzım Hikmet’le ilişkisinin detaylarını anlatır. 19 Ağustos 1935 tarihli son yazısında ise aralarında geçen kavgadan çıkardığı sonucu şöyle özetler:

“... evvelce kafasının ve yazılarının hisirliğinde ısrar edenlere karşı müdafaasını yaptığım Nâzım Hikmet’in bu kadar mayasız, cevhersiz ve bomboş olduğunu ben bu polemige başlarken bilmiyordum. Bilseydim O’nu bu kadar silkelemeye lüzum görmezdim. Kuru yapraklarını dökmek için hafif bir rüzgâr bekleyen bu ağacın budak budak çürümüş gövdesine doğru uzanan ellerim nafile bir iş yorgunluğuyla ceplerime dönüyor. Meğer bu hafif rüzgâr da O’nu kendi kendisinden çıkaracakmış ve yazı âleminde son nefesi olmak mukaddermiş” (Safa, 2015: 210).

Peyami Safa, Nâzım Hikmet’le kavgalarının son dönemlerinde, 23 Haziran 1935 tarihli Tan gazetesindeki köşesinde “Sürü Adamı” başlıklı bir yazı yayımlar. Bu yazıda Safa, Nâzım Hikmet’i “şahsiyetten mahrum” olmakla itham eder. Eleştirisinin temelinde onun komünist ideolojiye olan bağlılığının kör ve yeterli bilgiden yoksun olduğunu düşünmesi yatar:

“İçinde hep sürü insiyakları teptiği için şahsiyetten mahrum, insana en uzak insandır bu. Bir ferttir, fakat şahıs değildir. Çünkü onu teşhis için kendisine bakmaya hiç lüzum kalmaksızın, çömezi olduğu ideolojinin içinde uyduğu, telkin âleminin firmasını bilmek, onu ipnotize eden sakallının adını öğrenmek yetişir” (akt. Bildirici, 2015: 364).

Safa ve Hikmet arasındaki kavganın Peyami Safa’nın düşüncesindeki yeri önemlidir. Onun anti-komünist düşünceleri, biraz da bu kavganın ve “kendi safına” çekebileceğini düşündüğü bir milliyetçi gencin “azılı” bir komünist haline gelmesinin verdiği hayal kırıklığıyla sertleşir. İki kavram Safa’nın komünistlere bakışındaki farklılığı vermesi bakımından önemlidir: Gafiller ve Mâhudlar. “Mâhudlar Moskova’nın emrindedirler. Gafiller Mâhudların tesiri ablukası içinde...” Nâzım Hikmet, Serteller ve Sabahattin Ali mâhudlardır. Safa’ya göre bu isimler komünist idarenin Türkiye’deki ajanlığını yürütmektedirler. Gafiller bunlardan ayrıdır. Çünkü onlar “Türk

inkılâbı, ilerilik, Atatürkçülük, devrimcilik afyonu ile gerçeğe gözü yumulu kişilerdir” (Milliyet, 10 Mayıs 1955) (Safa, 1971: 22).

Komünizm bir fikir olarak ülke topraklarında yer alırken Safa bu fikre, belki de öğrenme gayretiyle, yakın durur. Ancak ne zaman ki komünizm yalnızca bir fikir olarak değil, aynı zamanda bir dava olarak varlık kazanmaya başlar, o zaman Safa için bir tehlikeye dönüşür. Nâzım Hikmet ve Sertellerle şahsi durumları bir yana, Safa komünizm fikrine karşı mesafelidir. Çünkü ona göre bu fikir bir anarşi ihtimali içerir ki bu onun muhafazakâr algılayışı bakımından tehlikelidir. İkinci olarak Türkiye’de Komünizm fikri ve teşkilatlanması ajan faaliyetleriyle yürütülen bir Sovyet propagandasıdır ki bu da onun milliyetçi damarına basmaktadır. Her şeyden önce muhafazakâr düşünür Peyami Safa’nın bireysel bir hak olarak gördüğü özel mülkiyet ortadan kalkacaktır. İkinci olarak yine muhafazakâr düşüncenin ilkelerinden olan doğal aristokrasi, komünizm fikriyle bağdaşmaz. Safa 1940’ların sonlarında maneviyatçı düşünmeye başlar. Komünizm fikrine dair bilgisinin derecesini ölçmek mümkün olmasa da komünist yaşam idealini bir çeşit ahlâksızlık olarak gördüğü de açıktır. Ve son olarak bir muhafazakârın kabul etmeyeceği ilerlemeci bir tarih anlayışından söz edilir. Tüm bu ve benzeri sebepler bir arada düşünüldüğünde Peyami Safa, özel olarak Nâzım Hikmet’le kavgası sonucunda keskinleşmiş görülen, bir anti-komünizm düşüncesiyle beraber yaşar. Komünizm tehlikesi ihtimali; hayatının, neredeyse açıklıkla geçen, son günlerindeki “Ne yapalım arkadaşlar? Komünist mi olalım? Asla, yirmi sekiz milyon kere asla!” feryadında bile yaşamaya devam edecektir.

SONUÇ

Milliyetçilik, tarih boyunca birçok ulusun kimlik ve bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden başlayarak erken Cumhuriyet dönemine kadar Türk milliyetçiliğinin gelişimini ve dönüşümünü incelemiştir. Peyami Safa’nın milliyetçilik anlayışı, bu dönüşümlerin önemli bir parçasını oluşturur. Safa’nın milliyetçilik tanımı ve bu tanımdaki değişiklikler, onun dönemsel kaygılarına ve toplumsal değişimlere olan tepkisini yansıtır.

Safa’nın milliyetçiliği, bir yandan Milli Sentez arayışında, diğer yandan anti-komünist duruşunda somutlaşır. Onun Doğu-Batı sentezi, teknik ve manevi değerlerin dengeli bir şekilde birleşimini önerirken, bu sentez aynı zamanda millî kimliğin korunmasına yönelik bir çözüm olarak görülmüştür. Safa’nın anti-komünist tutumu ise, dönemin siyasi ve ideolojik çatışmalarının etkisiyle şekillenmiş ve bu tutum, onu Türk milliyetçiliğinin muhafazakâr kanadında konumlandırmıştır.

Bu çalışma, milliyetçiliğin dinamik bir ideoloji olduğunu ve tarihsel, kültürel, politik bağlamlarda sürekli olarak yeniden şekillendiğini göstermektedir. Safa’nın fikirleri, Türk milliyetçiliğinin çeşitliliğini ve bu çeşitliliğin altında yatan temel kaygıları anlamak için önemli ipuçları sunar. Safa’nın bir edebiyatçıdan çok bir münevver olarak öneminin vurgulanması, bu konuda yapılacak gelecek çalışmalar için de önemli bir yol haritası sunacaktır.

KAYNAKÇA

Ayvazoğlu, B. (2006). Münevver Ayaşlı. A. Çiğdem (Ed.), *Muhafazakârlık* (3. bs., ss. 162–165). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bekmen, A. (2008). Türk milliyetçiliği: Var kalmanın teyakkuz hali. T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Milliyetçilik* (ss. 325–334). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bildirici, H. (2015). Peyami ve Nâzım. *Hece*, 217, 357–373.

Çandır, M. (2012). Bir isyanın romanı: Mahşer. S. Altıntop, R. Bağcı ve C. Şen (Ed.), *Vefâtının 50. yılında Peyami Safa kitabı* (ss. 57–70). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

Çiğdem, A. (2007). Batılılaşma, modernite ve modernizasyon. U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye’de siyâsî düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* (4. bs., ss. 68–81). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ersanlı, B. (2008). Bir aidiyet fermanı: 'Türk Tarih Tezi'. T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Milliyetçilik* (ss. 800–810). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göçek, F. M. (2008). Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliğinin oluşumu: Sosyolojik bir yaklaşım. T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Milliyetçilik* (ss. 63–76). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökalp, Z. (1973). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gürbilek, N. (2007). *Kör ayna, kayıp şark* (2. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- İnan, A. (1981). *M. Kemal Atatürk'ten yazdıklarım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Keyder, Ç. (1993). The dilemma of cultural identity on the margin of Europa. *Review*, 6(1), 19–33.
- Kösoğlu, N. (2011). *Peyami Bey*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Moran, B. (2001). *Türk romanına eleştirel bir bakış 1* (10. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Renan, E. (1946). *Nutuklar ve konferanslar* (Çev. Z. İhsan). Ankara: Sakarya Basımevi.
- Safa, P. (1943). *Millet ve insan*. İstanbul: Akbaba Yayınları.
- Safa, P. (1961). Babiâli romanı. *Düşünen Adam*, 3(3), 7.
- Safa, P. (1963). *Doğu-Batı sentezi*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Safa, P. (1971). *Kızıl çocuğa mektuplar*. İstanbul: Milli Ülkü.
- Safa, P. (1976). *Objektif 4: Din, inkılâp, irtica*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Safa, P. (2011). *Objektif 1: Osmanlıca, Türkçe, uydurmaca* (6. bs.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Safa, P. (2012a). *Objektif 8: 20. asır, Avrupa ve biz* (5. bs.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Safa, P. (2012b). *Objektif 6: Yazarlar, sanatçılar, meşhurlar* (5. bs.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Safa, P. (2013). *Objektif 7: Eğitim, gençlik, üniversite* (7. bs.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Safa, P. (2015). *Objektif 3: Sosyalizm, Marksizm, Komünizm* (8. bs., N. Kösoğlu, Haz.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sertel, S. (1987). *Roman gibi* (2. bs.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Smith, A. D. (1994). *Millî kimlik* (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tenekeci, Z. (2015). Peyami Safa'da mücâdele-i kalemiyye. *Hece*, 217, 298–319.
- Toker, N., & Tekin, S. (2007). Batıcı siyasî düşüncenin karakteristikleri ve evreleri. U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasî düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* (4. bs., ss. 82–106). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2004). *Türkiye'nin siyasî hayatında batılılaşma hareketleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunçay, M. (2012). *Eleştirel tarih yazıları* (3. bs.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Üstel, F. (2008). Türk Ocakları. T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasî düşünce: Milliyetçilik* (3. bs., ss. 263–268). İstanbul: İletişim Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***A CONNECTOR INTELLECTUAL IN TURKISH CONSERVATIVE NATIONALISM:
PEYAMİ SAFA**

This study delves into the significant influence of Peyami Safa, one of the most notable figures in 20th-century Turkish literature and intellectual circles, on Turkish nationalism and conservatism. Safa's works, particularly his novels and opinion articles, have been instrumental in shaping nationalist thought during Turkey's transition from an empire to a nation-state. His concept of "national synthesis" and his anti-communist stance are pivotal to understanding his impact on Turkish nationalism and conservatism.

The primary aim of this study is to analyze Safa's contributions to Turkish nationalist thought and to understand how his conservative views influenced his stance on modernization and reforms, especially the Alphabet Reform. This exploration is crucial as it provides insights into the ideological struggles of early Republican Turkey and highlights the tension between tradition and modernity in Turkish intellectual history.

The study employs a qualitative analysis of Safa's literary and opinion works, focusing on his views on nationalism, conservatism, and modernization. By examining Safa's writings, the study aims to reveal the underlying principles of his nationalist ideology and his approach to preserving cultural heritage while embracing necessary changes. The analysis also considers the broader historical and social context of early 20th-century Turkey, drawing connections between Safa's personal experiences and his ideological positions.

Peyami Safa's conservative ideology is characterized by his emphasis on traditional values, national identity, and cultural heritage. His stance against the Alphabet Reform exemplifies his conservative approach to modernization. Safa believed that while modernization was necessary for progress, it should not come at the expense of cultural and historical continuity. His concept of "national synthesis" aimed to blend the best elements of Eastern spirituality and Western rationality, creating a balanced approach to modernization that respected Turkey's unique cultural identity.

Safa's anti-communist stance is also a significant aspect of his conservatism. His personal and ideological conflicts with figures like Nazım Hikmet highlight his fears of ideological threats that he believed could undermine the nation's moral and social fabric. Safa's writings during this period reflect a deep-seated concern for maintaining social order and national unity in the face of what he saw as radical and destabilizing ideologies.

Peyami Safa's contributions to Turkish nationalism and conservatism are integral to understanding the ideological landscape of early Republican Turkey. His views on modernization, cultural preservation, and ideological purity offer valuable insights into the challenges of nation-building in a rapidly changing world. By examining Safa's works, this study sheds light on the complexities of Turkish conservatism and the enduring tension between tradition and modernity.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	DR. ÖĞR. ÜYESİ ERDOĞAN ALTUN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	TÜRK MUHAFAZAKÂR MİLLİYETÇİLİĞİNDE SENTEZÇİ BİR MÜNEVVER: PEYAMİ SAFA			
Tarih <i>Date</i>	18.07.2024			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	DERLEME MAKALE			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	ERDOĞAN ALTUN	%100	Çıkar çatışması bulunmamaktadır	